

Тарасюк Л.С.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ОСЯГНЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ ЧЕРЕЗ КАТЕГОРІЇ МІРИ Й ПРЕКРАСНОГО

У дослідженні розглядається естетичне як прояв цілісності людини. Подано цілісність через категорії міри й прекрасного. Стверджується притаманність естетичного, гармонійного сутності цілісності людини та її буття.

Ключові слова: цілісність, людина, буття, естетичне, гармонія, міра, прекрасне.

Естетичний розвиток суспільства демонструє історичну міру гармонії природного й соціального, той ступінь духовного буття суспільства, де почуттєва потреба може бути задоволена без наявного фізичного володіння предметом, наприклад, відчуття радості від спілкування з близькою людиною, насолода від прочитаної книги, захоплення від почутої музики тощо. Людина живе у надто різноманітному світі. Естетичне – це ціннісне ставлення до навколишнього світу. Ціннісне відношення формує моделі у різних аспектах життєдіяльності людини. У соціальній практиці естетичне має різнобічний прояв. Усвідомлення принципів типів естетичного ставлення до дійсності відображається у створенні головних естетичних категорій, тобто основних форм естетичного, або його модусів: прекрасне, потворне, піднесене, низьке, трагічне, комічне і так далі. Предметом естетичного усвідомлення стають і суспільні відносини, і приватне життя в цілому. Тому досить **актуальним** є питання становлення цілісної, всебічно розвиненої, гармонійної особистості, яка здатна адаптуватися в нинішніх умовах соціокультурного суспільства ризику і навіть більше, відповідати сучасним умовам розвитку. В сьогоденні найбільш гостро стоїть питання не лише набуття своєї цілісності, а й її збереження в перенасичено-інформаційному суспільстві. Сьогодні можна спостерігати розрив між засвоєними знаннями, моральними принципами й реальними вчинками. Суспільні зміни не покращують ситуацію, ба більше, загострюється проблема цілісності людського буття. Сфери естетичного, мистецтва, етики здатні об'єднувати, вивисувати над принципом: «Розділяй і володарюй». Тому сьогодні необхідна актуалізація нових моделей світу: етики, естетики, мистецтва, завдяки чому можна

й необхідно формувати нове ціннісне світосприйняття та набувати свою цілісність.

Ціль статті: обґрунтування цілісності через категорії міри й прекрасного, аналіз естетичного як прояву цілісності людини.

Виклад основного матеріалу. В історії естетики існували різні погляди на сутність та природу естетичного. Довгий час естетичне ототожнювалося з прекрасним, а у власну категорію відокремилася лише у XVII ст. Були представники, які вважали, що естетичне є результатом одухотворення світу Божим започаткуванням або ідеєю (Платон, Ф. Аквінський, А. Блаженний, Г. Гегель). Інші уявляли дійсність естетично нейтральною, а свого естетичного виміру вона набуває лише тоді, коли суб'єкт проектує на неї своє духовне багатство. Особливе уявлення про естетичне склалося у французьких матеріалістів, які вважали його природну належність за якість предмета чи явища поряд з кольором, розміром, вагою. Найбільш аргументованою бачиться точка зору, згідно з якою естетичне – це єдність об'єктивних особливостей предмета та суб'єктивних якостей того, хто сприймає. Тут ми можемо спостерігати цілісність, тому що єдність і є властивістю цілісності [8; 9].

Осягнення естетичних категорій надихає на тему цілісності особистості й цьому є наукові підтвердження сучасності. Сучасна вітчизняна дослідниця Т.І. Андрущенко зазначає про важливість естетичної освіти. Проводить дослідження на цю тему: проблеми естетичної освіти та її оцінювання у навчальному процесі. У В.М. Відгофа є дослідження категоріального осмислення емоційного життя краси як цілісності. Байдачна О.В. зазначає внутрішні основи сучасного екзистенціального повороту в культурі: від неklasичного

до неокласичного розуміння прекрасного. Гужова І.В. аналізує свято як феномен культури в контексті цілісного підходу.

Великі глобалізаційні та інформаційні зміни у нашому сучасному суспільстві змушують пригадати, що однією зі сфер об'єднання, єднання, цілісності є сфера естетичного, є сфера гармонії. Цілісність проявляється через гармонізацію світів людини: духовного, душевного й тілесного [11]. Вона є узгодженістю всіх частин. Тому досить важливим є звернення до естетичних категорій.

Сучасна естетична наука широко використовує філософські категорії *гармонії і міри*. Однією з кардинальних її проблем є питання про гармонію природи й навіть більше – про гармонію Всесвіту. Чи відповідають виміри людини вимірам природи, біосфери? Не менш актуальною є проблема виховання гармонійної людини.

Прекрасне – центральна категорія естетики, в якій знаходять оцінку явища дійсності, твори мистецтва, які дають людині відчуття насолоди, втілюють у предметно-чуттєвій формі свободу й повноту творчих і пізнавальних сил і здібностей людини в усіх областях суспільного життя: трудовій, соціально-політичній, духовній та інших. Це найвища естетична цінність, яка збігається з уявленнями людини про досконалість або про те, що вдосконалює життя. Прекрасне – основна позитивна форма естетичного освоєння дійсності. В ній знаходить своє безпосереднє відображення естетичний ідеал. Найбільш близькі за значенням поняття: гармонійне, досконале, краса, гарне, вродливе, яскраве.

В естетиці існують різні варіанти розуміння прекрасного:

1. Прекрасне розуміють як втілення Бога (абсолютної ідеї) у конкретних речах чи явищах.

2. Прекрасне не є чимось об'єктивним. Джерелом та витоком прекрасного є сама людина, її свідомість.

3. Прекрасне – це природний прояв об'єктивних якостей явищ дійсності, найбільш близький до їх природних особливостей.

4. Прекрасне – це співвідношення об'єктивних особливостей життя з людиною як мірою краси.

Прекрасне як категорія естетики має деякі особливості: має об'єктивну основу, що відбилась у так званих законах краси: законах гармонії, симетрії, міри; має конкретно-історичний характер; уявлення про прекрасне залежить від конкретних соціальних умов життя особистості, тобто від її способу життя; ідеал прекрасного визначається також особливостями національної культури;

суб'єктивне розуміння прекрасного зумовлене рівнем індивідуальної, особистісної культури, особливостями естетичного смаку.

Антиподом прекрасного є потворне. Ця категорія пов'язана з оцінкою тих явищ, які викликають людське обурення, незадоволення внаслідок дисгармонії та відображає неможливість або відсутність досконалості. Отже, якщо людина впізнає втілені в життя свої ідеальні уявлення про дійсність або те, що сприяє її вдосконаленню, то вона сприймає такі явища як прекрасні, а якщо зустрічаються з розпадом життя, зі зовнішньою або внутрішньою дисгармонією, то це оцінюється як потворне. Тому прекрасне – найвища позитивна естетична цінність, а потворне – негативна естетична цінність.

Основні естетичні категорії найтісніше пов'язані з емоційно-чуттєвими станами людини:

Гармонія – рівновага, спокій, радість, лад.

Хаос – дисгармонія, безлад, порушення рівноваги, неспокій.

Прекрасне – захоплення, милування, задоволення.

Потворне – огида, незадоволення, розчарування.

Піднесене – радість, хвилювання, збудження.

Низьке – гнів, огида, презирство, зневага.

Комічне – сміх, радість, збудження.

Трагічне – горе, співчуття, пригнічення або збудження, розпач, фрустрація.

Героїчне – дії окремої особи чи суспільства в цілому задля прогресу, які вимагають особливої віддачі моральних, інтелектуальних, фізичних зусиль, мужності, відваги, самопожертви.

З відомого античного міфу Гармонія (у перекладі з грецької «злагода, лад»), була донькою бога війни Арея та богині кохання і краси Афродіти. У міфі відбилась уявлення про гармонію як породження двох протилежних основ краси й боротьби, любові й війни. Інший давньогрецький міф розповідає про походження всесвіту, де гармонія є протилежністю хаосу, який виступає однією з першооснов виникнення всесвіту. Хаос – це те, що позбавлене якості, визначеності, форми, це порожнеча, розпорошеність. Гармонія ж означає певну якісну визначеність, єдність і оформленість цілого як сукупності складових частин. Принципом, на основі якого ця єдність можлива, є міра. Грецької давнини сягають вислови: «нічого занадто», «міра – найкраще», «використовуй міру», «людина – міра всього». І, нарешті, найхарактернішим для піфагорійського вчення є те, що гармонія в них має числове вираження,

вона органічно пов'язана з сутністю числа. Числова гармонія лежить у основі античного вчення про космос із симетрично розташованими й настроєними на певний музичний числовий тон сферами. Піфагорійці визнавали, що форма Всесвіту має бути гармонійною, і надавали їй вигляду симетричних геометричних фігур: Землі – форму куба, вогневі – форму пірамід, повітря – форму октаедра, воді – форму ікосаедра, сфері Всесвіту – форму додекаедра. Саме з цим пов'язане відоме піфагорійське вчення про гармонію сфер. Піфагор та його послідовники вважали, що рух світил навколо центрального світового вогню створює гармонійну музику. Тому космос постає гармонійно побудованим і музично оформленим тілом. Гармонія притаманна, насамперед, об'єктивному світові речей, самому космосу, вона властива й природі мистецтва. Це ще раз підтверджує нам, що спочатку була закладена цілісність буття, і гармонія є яскравим вираженням цілісності людини.

Середньовічна естетика, яка формувала своє розуміння гармонії, опинилася в складному й суперечливому становищі щодо античної спадщини. Античні уявлення про гармонійну побудову космосу, про мірне обертання небесних сфер не відповідали біблійним поглядам на будову й походження світу. Необхідно було обґрунтувати нову християнську космогонію, аби замінити ідею космічної гармонії ієрархією земного й небесного, людського й Божого. Проте зовсім відмовитися від античного вчення про гармонію служителі культу не могли. Св. Григорій Ніський вважав, що гармонічна влаштованість світу є доказом слави Божої. Новою ідеєю щодо гармонії було уявлення її як тотожності цілого й частини; за нею стояло вчення стоїків і неоплатонівців про єдність мікро- і макрокосмосу [8].

Категорії гармонії й міри широко використовувалися й у Новий час, проте вони вже не були головними естетичними поняттями, за допомогою яких усвідомлювалися нові естетичні проблеми. Певний підсумок розвитку розуміння гармонії й міри знаходимо у Г. Гегеля [2]. Гармонію він розглядає в системі споріднених естетичних понять – *правильності, симетрії, закономірності*. Правильність, на його думку, є найбільш елементарним і абстрактним виявленням довершеності. Вона створюється шляхом однакового повторення певної фігури або мотиву, а отже повністю виключає всяку різноманітність, у всьому передбачає однаковість і тотожність. З усіх ліній найправильнішою є пряма, а з геометричних фігур – куб.

З правильністю пов'язана й *симетрія*. Але тут вже не досить одноманітного повтору тієї самої визначеності, що має місце в абстрактній правильності. Симетрія вимагає також і здійснення розрізнених у розмірах, положенні, формі, кольорі певних визначеностей, які, об'єднуючись, створюють симетрію. Обидва ці поняття, з точки зору Г. Гегеля, характеризують кількісну визначеність речі, однак ще не відкривають діалектичного співвідношення кількості й якості [2]. Що ж до гармонії, то вона має відношення не тільки до кількісної, а й до якісної визначеності, містить в собі три складові частини – внутрішню єдність, *цілісність* і узгодженість. Отже категорія міри набуває в естетиці Гегеля універсального діалектичного значення. Всяка єдність протилежностей виступає в нього як міра, в якій ці протилежності об'єднуються. У цьому відношенні розуміння гармонії у Г. Гегеля близьке до античного поняття середини. *Гармонія виступає як певний тип міри, де якісні протилежності перебувають у якійсь єдності й цілісності* [2].

Секрет краси – це таїна життя. Розтлумачити його означає зрозуміти джерела людського буття. Над цією таємницею людство розмірковує багато століть. Усі дані уявлення можна узагальнити у таких моделях.

Перша модель полягає у тому, що прекрасне розуміють як печатку, або втілення Бога (абсолютної ідеї) у конкретних речах чи явищах.

Друга модель містить у собі розуміння людини як початку, джерела прекрасного, яка наділяє естетично нейтральну дійсність багатством свого духовного світу. В уявленні прихильників згаданої точки зору людина немов проектує, «позичає» явищам дійсності їх естетичний вимір.

На протилежність цьому послідовники *третьої моделі* у розумінні прекрасного бачать у ньому природний прояв якостей явищ дійсності, близький до їх природних особливостей – ваги, розміру тощо.

Четверту модель прекрасного складають уявлення тих мислителів, які визначають його у співвідношенні особливостей життя з людиною як мірою краси.

Нарешті, *п'ята модель* розуміння прекрасного постає з уявлення про те, що воно дійсно відтворюється у процесі зустрічі об'єктивних якостей з суб'єктивним сприйняттям людини. Але не будь-які об'єктивно існуючі якості дійсності ведуть до оцінки їх людиною як прекрасних, а лише ті, які збігаються з уявленнями про досконалу річ, явище, відношення тощо [5, с. 74–75].

Отже прекрасне – це найвища естетична цінність, яка збігається з уявленнями людини про досконалість або про те, що сприяє вдосконаленню життя. Прекрасне, як категорія естетики, має декілька особливостей:

- дійсність містить у собі об'єктивну основу, підвалини прекрасного, що відбилися у так званих законах краси: законах симетрії, міри, гармонії, ритму тощо. Але слушно відзначити, що ідеальна симетрія часом сприймається людиною не як вияв досконалого життя, а як прояв смерті, а інколи порушення симетрії, ритму, гармонії – як вияв життя, що розвивається та вдосконалюється. Згадаймо стосовно цього образ панночки з геніального твору М. Гоголя «Вій»;

- прекрасне має конкретно-історичний характер. Наприклад, уявлення про жіночу красу за античних часів, Середньовіччя, Нового часу та у ХХ ст. суттєво відрізняються;

- уявлення про прекрасне залежить від конкретних соціальних умов життя особистості, соціальної групи тощо, тобто від їх способу життя. Наприклад, витонченість та вишуканість дворянок у селянському середовищі ХІХ ст. сприймалися як ознака хвороби, слабкості тощо;

- ідеал прекрасного визначається також особливостями національної культури. З огляду на це, красива, приваблива дівчина на Сході порівнюється з місяцем, а у слов'ян – з берізкою;

- розуміння прекрасного зумовлюється рівнем індивідуальної, особистісної культури, особливостями естетичного смаку, звичаїв та засобів естетичного виховання у сім'ї, у близькому оточенні тощо;

- прекрасне має специфічний вияв у різних сферах дійсності [5, с. 74–75].

Маючи на увазі природу, відмічається насамперед форма її явищ. У людині як прекрасне можна оцінити її зовнішній вигляд, поведінку, внутрішній світ, результати її діяльності. У суспільстві предметом естетичної оцінки стає ступінь досконалості суспільних відносин. Людство виробило особливий орган духовного життя, особливу його форму – мистецтво, – яка являє собою спеціально відібрану та оформлену дійсність, де завжди прекрасною (тобто досконалою) повинна бути форма, але прекрасне може стати (і стає) предметом художнього усвідомлення, що пов'язано зі змістом художнього твору. Стародавні греки знайшли спеціальний термін – *калокагатія*, – який означає збіг у явищі дійсності прекрасної форми та прекрасного змісту.

Вище було зазначено, що антиподом прекрасного є потворне. Також ми зазначали, що *цілісність* є узгодженістю, єдністю, гармонією всіх частин. То чи співвідноситься категорія потворного з категорією прекрасного? Треба зауважити, потворне має з прекрасним діалектичний зв'язок, який виявляється у деяких аспектах, а саме:

- потворне у негативній формі містить уявлення про позитивний естетичний ідеал і відбиває приховану вимогу або бажання відродження цього ідеалу;

- прекрасне та потворне можна розглядати як періоди розвитку одного й того ж явища, процесу. Особливо відверто цей зв'язок спостерігається у природі. Згадаймо слова шекспірівського Гамлета про те, що навіть таке божество, як Сонце, народжує гробаків, пестуючи промінням те, що вмерло. В. Шекспір вважав таке перетворення властивістю природи та суспільства;

- врешті, прекрасне та потворне співвідносні. Ще Геракліт мудро відзначив, що найпрекрасніша з мавп є огидною у порівнянні з людиною, а наймудріша людина у порівнянні з Богом здається мавпою – й за мудрістю, й за красою, й за усім останнім.

Відрізняють зовнішній прояв потворного – гниття, хвороба, розпад – та внутрішній. Стосовно людини – це моральний розклад, моральна деградація. Дослідженню цієї проблеми присвячена велика художня спадщина. Згадаймо п'єсу Л.М. Толстого «Живий труп», повість А.П. Чехова «Іонич», п'єсу М. Кропивницького «Глитай, або ж Павук», романи О. Уайльда «Портрет Доріана Грея», О. Бальзака «Шагренева шкіра» тощо.

Висновки. Таким чином, якщо людина впізнає втілені в життя свої ідеальні уявлення про дійсність або те, що сприяє її вдосконаленню, то вона сприймає такі явища як прекрасні; якщо зустрічаються з розпадом життя, з дисгармонією зовнішньою або внутрішньою, то це оцінюється, як потворне. Тому прекрасне – найвища позитивна естетична цінність, а потворне – негативна естетична цінність. *Міра, прекрасне, гармонія, узгодженість, єдність – це те, що дає людині набуття її цілісності.* Антиподи цінностей розщеплюють індивідуальність.

Отже естетичне – це специфічне почуттєве духовне ставлення людини до дійсності, в процесі якого у співвідношенні зі своїми ідеальними уявленнями про досконале, прекрасне та гармонійне суб'єкт оцінює форми різних проявів буття. Залежно від типу естетичних оцінок, що викликані цими явищами, відокремлюються основні форми естетичного, його модуси, які в історії естетики

отримали статус основних естетичних категорій: прекрасне і потворне, піднесене та низьке, трагічне й комічне тощо. Прекрасне – це позитивна естетична цінність, центральна естетична категорія, потворне – її діалектичний антипод. Піднесене пов'язане з виключними у позитивному сенсі проявами дійсності, граничне – негативні явища узагальнені в категорії низького. Трагічне та комічне пов'язані з прекрасним як з метою, де, з одного

боку, стверджується гідність і свобода людини, а з іншого – заперечується все те, що заважає цьому ствердженню. Цілісність особистості може бути проявлена мірою, красою, гармонією; роздрібненість особистості – потворним, низьким, трагічним. Повертаючи цілісність людини та її буття, необхідно активізувати творчий потенціал, формувати ціннісні орієнтації через освоєння феномену естетичного.

Список літератури:

1. Бычков В.В. Эстетика. М., 2002. С. 5-7.
2. Гегель Г.В.Ф. Введение. Лекции по эстетике. Эстетика: в 4 т. М., 1968. Т.1.
3. Гете И.В. Об искусстве. М., 1975.
4. Эстетика: навчальний посібник для педагогів / за ред. Т.І. Андрущенко. К.: МП Леся, 2014. 613 с.
5. Эстетика: Навч. посіб. / М.П. Колесніков, О.В. Колеснікова, В.О. Лозовой та ін.: за ред. В.О. Лозового. К.: Юрінком Інтер, 2005. 208 с.
6. Канарский А.С. Диалектика эстетического процесса. Генезис чувственной культуры / А.С. Канарский. К., 1982.
7. Савилова Т.А. Эстетические категории. К. Одесса, 1977.
8. Тарасюк Л.С. Проблема цілісності буття людини. Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. Дніпропетровськ, 2013. № 9 (101). С. 66–71.
9. Тарасюк Л.С. Феномен целостности как философско-антропологическая проблема. Научная перспектива: научно-аналитический журнал. Уфа: Изд-во ООО «Инфинити», 2013. № 11 (45). С. 76–78.
10. Тарасюк Л.С. Актуализация ценностного мышления как проблема целостного мировоззрения. V Всеукраїнська наукова конференція «Сучасні соціально-гуманітарні дискурси», 21 березня 2015 р. м. Дніпропетровськ, 2015 р. С. 150–153.
11. Тарасюк Л.С. Гармонія людини як прояв її цілісності. IV Міжнародна науково-практична конференція «Відкриті еволюційуючі системи», 18-21 травня 2016 р. м. Ніжин, 2016 р. С. 153–158.
13. Тарасюк Л.С. Право на цілісність і право бути собою. Друга всеукраїнська наукова конференція «Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації», 28-29 жовтня 2016 р. Дніпро, 2016. С. 42-44.
14. Тарасюк Л.С. Person identity problem: imitation or authenticity (in the context of philosophical anthropology). Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. Дніпро. 2016. № 9 (137). С. 143–148.

ПОСТИЖЕНИЕ ЦЕЛОСТНОСТИ ЧЕРЕЗ КАТЕГОРИИ МЕРЫ И ПРЕКРАСНОГО

В исследовании рассматривается эстетическое как проявление целостности человека. Подана целостность через категории меры и прекрасного. Утверждается свойственность эстетического, гармоничного сущности целостности человека и его бытия.

Ключевые слова: целостность, человек, бытие, эстетическое, гармония, мера, прекрасное.

UNDERSTANDING OF INTEGRITY THROUGH CATEGORIES OF MEASURE AND BEAUTIFUL

In this research all aesthetic is examined as the display of person's integrity. Integrity is given through the categories of measure and beautiful. It is affirmed that all aesthetic and harmonious is inherent to the person's integrity and existence. If a person recognizes his ideal ideas about reality or what contributes to its improvement, he perceives such phenomena as beautiful; if they meet with the disintegration of life, external or internal disharmony, it is assessed as ugly. Therefore, the beautiful is the highest positive aesthetic value, and the ugly is a negative aesthetic value. Antipodes of values split the individuality. Thus, the aesthetic is a specific sensory spiritual attitude of man to reality in the process of which subject evaluates the beautiful and harmonious as the forms of various manifestations of being. Depending on the type of aesthetic evaluations caused by these phenomena, it is separated the main forms of the aesthetic, its modes, which in the history of aesthetics have received the status of the main aesthetic categories: beautiful and ugly, sublime and low, tragic and comic. The beautiful is a positive aesthetic value, the central aesthetic category, the ugly is its dialectical antipode. The integrity of the individual can be manifested in measure, beauty, harmony; fragmentation of personality – ugly, low, tragic. Returning the integrity of man and his existence, it is necessary to activate the creative potential, to form value orientations through the development of the phenomenon of aesthetic. In society, the subject of aesthetic evaluation is the degree of perfection of social relations.

Key words: integrity, person, existence, aesthetic, harmony, measure, beautiful.